

Vliv pandemie koronaviru na změny ve slovní zásobě tuniské francouzštiny*

Jaromír Kadlec (Olomouc)

IMPACT OF CORONAVIRUS PANDEMIC ON TUNISIAN FRENCH VOCABULARY

The article describes and analyses the changes in Tunisian French vocabulary that were brought about by the Coronavirus pandemic. The common language borrows lexical units from academic language and foreign languages, particularly from English language. It can be observed that the usage frequency of commonly seldom used expressions is growing as well as the number of occasionalisms. However, there are far fewer units borrowed from academic and from English language in Tunisian French than in French used in France. The number of occasionalisms is also significantly smaller.

KEYWORDS

neologism, occasionalism, vocabulary, Tunisia, French

KLÍČOVÁ SLOVA

neologismus, okazionalismus, slovní zásoba, Tunisko, francouzština

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2021.1.6>

1. ÚVOD

Pandemie koronaviru poměrně výrazně ovlivnila slovní zásobu prakticky všech jazyků na světě. Kromě velkého množství okazionalismů příležitostně utvořených pro ozvláštňení jazykového projevu, tedy jednotek vázaných k jednomu či několika textům (Janovec, 2013, s. 113), nebo hapax legomen, tedy jednotek majících v textech pouze jeden výskyt (Novotná, 2013, s. 47), vzniklých mnohdy na sociálních sítích a tvořících velkou část nových pojmenování objevujících se v internetových slovnících, jako je americký *Urban Dictionary*¹ či český projekt *Čestina 2.0*,² které vytváří sami jejich uživatelé a jejichž cílem je často také snaha ulevit si v psychicky náročné situaci a pobavit ostatní, vznikla také řada neologismů, jež se staly součástí slovní zásoby prakticky veškeré populace. Jazyky velmi rychle reagovaly na změny v mimojazykové skutečnosti, které bylo nutné pojmenovat. Neologismy jsou nezbytné pro lidskou komunikaci a pro rozvoj jazyka obecně (Clim, 2014, s. 117). Kromě pojmenování

* Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2021_022).

1 Tento slovník založil v roce 1999 ve Spojených státech amerických Aaron Peckham. Slovník je provozován na portálu <https://www.urbandictionary.com>.

2 U zrodu projektu stál v roce 2008 novinář Martin Kavka. Slovník je dostupný na webu <https://cestina20.cz>.

nových skutečností a potřeby kategorizace světa (Sablayrolles, 2017, s. 27) je však také nutné vyjádřit naše vnímání světa (Starobová, 2010, s. 169) a naše ztotožnění se s kulturou a skupinou (Moussouni-Mami — Bouzidi, 2019, s. 80). V době pandemie koronaviru vznikla řada neologismů, neboť bylo nezbytné zaplnit terminologické mezery (Scurtu, 2009, s. 186), a rovněž výrazně vzrostla frekvence užívání některých již existujících lexikálních jednotek. V historii lidstva sice existují období, kdy se výrazným způsobem změnila mimojazyková skutečnost, na což musely jazyky reagovat, jako bylo například období po pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě, kdy došlo k výrazným změnám v lexiku jazyků užívaných v daných zemích, avšak tyto změny nebyly nikdy tak rychlé a netýkaly se tolika jazykových společenství jako v období pandemie koronaviru.

A stejně rychle reagovali na tuto výjimečnou situaci i tvůrci slovníků. Například do elektronické verze slovníku *Petit Robert 2021* byla nově zařazena slova *covid*, *déconfinement* (*déconfiner*), *téléconsultation*, výrazy *geste barrière*, *distanciation sociale* (*physique*), *immunité collective* (*de groupe*), *patient zéro*, *traçage numérique* a řada hesel, jako například *aérosol*, *cluster*, *confinement*, *coronavirus*, *épicentre*, *foyer*, *pandémie*, *réserviste*, *traçage*, *vague* nebo *ventilateur*, musela být aktualizována. Jazyk se samozřejmě neustále vyvíjí a i slovník *Petit Robert* začleňuje do svých nových vydání neologismy označující nové skutečnosti nebo nové způsoby nazírání na mimojazykovou skutečnost. Veškeré výše uvedené výrazy byly do slovníku zařazeny nezvykle rychle, pouze několik měsíců po vypuknutí pandemie koronaviru.³ Tak rychlé začlenění a tedy i oficiální uznání nových slov (Manoli, 2015, s. 166) není zrovna běžné, neboť o některých výrazech se debatuje roky, než se objeví ve slovníku. Je tedy zřejmé, že minimálně v případě výše uvedených jednotek se nebude jednat o okazionalismy či efemerní neologismy, nýbrž o neologismy, které se již trvale integrovaly do jazyka (Sablayrolles, 2000, s. 166).

2. PODOBY A SPECIFIKA TUNISKÉ FRANCOUŽŠTINY

Podle tuniské ústavy je národním a jediným úředním jazykem v zemi arabština, avšak francouzština se užívá v Tunisku mnohem více než v řadě zemí černé Afriky, kde je francouzština jediným úředním jazykem, i když její skutečné postavení v Tunisku odpovídá stále více spíše prvnímu cizímu jazyku (Mejri, 2009, s. 54) než druhému jazyku země (Souilah, 2018, s. 28). Dobře francouzsky mluví asi 5 % obyvatelstva a dalších přibližně 15 % ovládá aspoň základy tohoto jazyka (Kadlec, 2012, s. 87). Francouzština v Tunisku není obdobně jako v dalších zemích Maghrebu jednotná a můžeme se zde setkat se třemi rozdílnými variantami tohoto jazyka. Vysokoškolsky vzdělaní mluvčí užívají variantu (akrolekt), která je velmi blízká standardní evropské francouzštině. Střední třída, kterou představují vzdělaní mluvčí, komunikuje pomocí mezolektu. Osoby, které se nenaučily francouzsky ve škole nebo předčasně

³ V tištěné verzi slovníku *Le Petit Robert de la langue française 2021*, která vyšla 4. června 2020, se tyto změny ještě neobjevily, neboť v době vypuknutí pandemie koronaviru již byl slovník v tisku.

ukončily školní docházku, hovoří bazilektem. Zatímco v ústní komunikaci se užívají všechny tři varianty, k nimž je třeba přiřadit ještě promluvu, ve které se střídá francouzština s arabštinou (*code switching*) a kde dochází k velkému množství jazykových interferencí (Manzano, 2011, s. 20), v psaném projevu se užívá pouze akrolekt a mezolekt. Užívání akrolektu v mluveném jazyce je však omezeno pouze na oficiální komunikaci, zejména v případě, že se jí účastní cizinec. Všechny přítomné varianty francouzštiny s výjimkou akrolektu jsou výrazně ovlivněny tuniskou arabštinou a v případě vzdělaných mluvčích i standardní arabštinou. Více než 60 % lexikálních zvláštností tuniské francouzštiny tvoří výpůjčky z arabštiny. Přibližně čtvrtina specifík je francouzského původu a zbytek připadá na výpůjčky z jiných jazyků a hybridní lexikální jednotky (Kadlec, 2012, s. 99). Cílem lexikálních zvláštností v tuniské francouzštině je popsat zejména rozdílnou mimojazykovou realitu. Z tohoto důvodu narazíme na nejvíce lexikálních zvláštností v oblasti náboženského a společenského života, stravování a oblékání.

3. ZMĚNY VE SLOVNÍ ZÁSOBĚ TUNISKÉ FRANCOUZŠTINY V DOBĚ PANDEMIE KORONAVIRU

Předmětem našeho zájmu bude vliv koronavirové krize na slovní zásobu francouzštiny užívané v Tunisku. Tento vliv budeme analyzovat na základě korpusu tvořeného články o koronaviru zveřejněnými v tuniském tisku, konkrétně v denících *La Presse de Tunisie* a *Le Temps*, v období od 31. ledna 2020⁴ do 23. července 2020. Celkově se jedná o 724 článků, z nichž bylo 436 otištěno v deníku *La Presse de Tunisie*, zbytek pak v deníku *Le Temps*.⁵ Z korpusu bylo excerpováno celkem 139 lexémů, přičemž u každého z nich byla zaznamenána rovněž četnost výskytu.

3.1 UŽÍVÁNÍ LÉKAŘSKÉ TERMINOLOGIE

Typickým rysem jazyka v době pandemie koronaviru je intenzivní rozostření hranic mezi odbornou terminologií a jazykem běžných uživatelů (obecně o tomto rozostření hranic viz Radimský, 2003, s. 12), kteří používají výrazy, jež byly až do této doby vyhrazeny pro odborný jazyk. Do běžné mluvy přešla zejména řada výrazů z lékařské terminologie.⁶ Jedněmi z nejčastěji se objevujících lexikálních jednotek v tuniské francouzštině se staly výrazy *épidémie*, *pandémie*, *coronavirus* a *covid-19*.⁷ Velmi

4 Den, kdy se v deníku *La Presse de Tunisie* objevil první článek o koronaviru.

5 Jedná se o dva nejvýznamnější deníky vydávané v Tunisku ve francouzštině, určené široké veřejnosti ovládající francouzský jazyk. Noviny *La Presse de Tunisie* byly založeny již v roce 1936, deník *Le Temps* začal vycházet v roce 1975.

6 Nejedná se o nový fenomén, z již existujících příkladů můžeme uvést například *fracture*, *symptôme* nebo *syndrome*.

7 Grafická podoba tohoto výrazu je v tuniské francouzštině ještě méně ustálená než ve francouzštině užívané ve Francii. Kromě podoby *covid-19* a *COVID-19* či *Covid-19* narazíme v tuniském tisku i na varianty *covid19* nebo *COVID 19*.

zajímavá je otázka gramatického rodu výrazu *covid-19*, který je zkratkou z anglického *coronavirus disease 2019*. Zpočátku se užíval ve Francii výhradně v rodě mužském podle rodu první části této složeniny, posléze se však začal objevovat i v rodě ženském, neboť francouzský ekvivalent anglického *disease*, tedy *maladie*, je rodu ženského. Užívání ženského rodu v březnu 2020 doporučil i Úřad pro francouzský jazyk (*Office de la langue française*) v Québecu⁸ a posléze i Francouzská akademie, neboť zkratky pocházející z jiných jazyků mají ve francouzštině většinou rod podle francouzského ekvivalentu slova, které je základem dané zkratky. Francouzská akademie se však vyjádřila k otázce rodu substantiva *covid* až v květnu 2020, a proto se ve Francii na rozdíl od Kanady používalo v období první vlny koronaviru toto podstatné jméno většinou v rodě mužském.⁹ V době, kdy se začal výraz *covid-19* objevovat, však lidé většinou nevěděli, že *covid* je zkratka označující nemoc způsobenou koronavirem, a zpočátku užívali oba výrazy synonymně a přiřadili podstatnému jménu *covid* rod podle rodu podstatného jména *virus*. Na rozdíl od Francie se v Tunisku užívá i nadále *covid-19* takřka výhradně v rodě mužském. Ve dvou článcích zveřejněných v březnu, tedy v době, kdy se *covid-19* užíval ve Francii výhradně v rodě mužském, jsme narazili v tuniském tisku na rod ženský, avšak v dalším pokračování textu už byl užit rod mužský, a proto se můžeme domnívat, že se jednalo spíše o chybu autora článku než o jeho znalost etymologie daného pojmenování. Ve Francii i v Tunisku se také objevuje výraz *maladie covid-19*, který řeší jednoznačně otázku gramatického rodu, ale je redundantní, neboť součástí lexikální jednotky *covid-19* je už anglický ekvivalent francouzského podstatného jména *maladie*.¹⁰ V počátcích epidemie jsme také narazili v tuniském tisku na podobu *virus corona*,¹¹ která se objevovala sporadicky i ve francouzském tisku, a na grafickou podobu *corona virus*. Tvar *virus corona* však odpovídá pravidlům francouzské slovo tvorby mnohem lépe než *coronavirus*, vytvořený podle zvyklostí pro vznik nových pojmenování v angličtině, neboť specifikující část pojmenování se ve francouzštině klade na rozdíl od angličtiny za, a nikoliv před výraz, jehož význam zužuje či zpřesňuje. Podstatné jméno *coronavirus* není neologismem, avšak až do roku 2020 ho znala a používala jen velmi malá skupina populace.

V tuniském tisku se běžně objevují i další lékařské termíny, jako jsou *anticorps* „protilátky“, *dépistage* „testování“, *quarantaine* „karanténa“ či *asymptomatique* „asymptomatický“, „bezpříznakový“. Těchto termínů je však v tuniských periodických mno-

8 Předtím se i ve frankofonní Kanadě užívalo toto podstatné jméno výhradně v rodě mužském.

9 To je také důvod, proč je ve slovníku Petit Robert 2021 uveden u hesla *covid* rod mužský i ženský.

10 Redundantní výraz *nemoc covid-19* se ostatně užívá i v češtině, kde se navíc musí řešit ještě otázka skloňování. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky ve své jazykové poradně (<http://www.ujc.cas.cz/jazykova-poradna/zajimave-dotazy/200729-zajimave-dotazy-covid.html>) nabízí rovněž možnost využívání opěrného podstatného jména *nemoc* nebo *onemocnění*, kdy se pak v textu skloňuje jen toto opěrné substantivum a samotný název nemoci zůstává v nominativu. V případě užití bez opěrného podstatného jména doporučuje název *covid* skloňovat (*pacient zemřel s covidem-19*).

11 Případně *virus Corona*.

hem méně než ve francouzském tisku, kde je možné se běžně setkat například s termíny typu *comorbidité* „přítomnost více nemocí u jednoho pacienta“,¹² *immunisation* „imunizace“,¹³ *anosmie* „ztráta čichu“, *agueusie* „ztráta chuti“, *cohorte* „kohorta“, „skupina osob účastnících se lékařské studie“,¹⁴ které se však v našem korpusu neobjevily. I frekvence užití čtyř výše uvedených termínů z tuniského tisku je v této africké zemi mnohem menší než ve Francii a například místo adjektiva *asymptomatique* se užívá *sain*, jako třeba ve spojení *porteur sain*, které označuje přenašeče viru, jenž sám nemá žádné příznaky nemoci. Lékařské termíny jsou také součástí syntagmat jako *durée d'incubation* „inkubační doba“,¹⁵ *kit de dépistage* „testovací sada“, *essais cliniques* „klinické zkoušky“, *test de dépistage rapide* „rychlý test“, *dépistage massif* „hromadné testování“, *ventilation artificielle* „umělá plicní ventilace“,¹⁶ *immunité collective* „kolektivní imunita“, *transmission communautaire* „komunitní přenos“, *contamination interhumaine* „přenos nákazy mezi lidmi“, *patient zéro* „pacient nula“, „člověk, který se nakazil infekční nemocí jako první“, *insuffisance respiratoire* „dechová nedostatečnost“, *oxygénation par membrane extracorporelle* „mimotělní oběh“.¹⁷ Jen velmi málo se v tuniské francouzštině objevuje lékařský termín *gestes barrières*,¹⁸ jeden z nejčastěji užívaných výrazů v době pandemie koronaviru ve Francii označující zásady, které musí každý člověk dodržovat pro snížení rizika nákazy, to znamená mýt si pravidelně ruce, kašlat a kýchat do oblasti předloktí, používat papírové kapesníky, zdravít se bez polibku a podání ruky. Ostatně ani v České republice žádný podobný výraz neexistuje a mluví se pouze o dodržování zásad prevence či o preventivních opatřeních.

V Tunisku byly první případy koronaviru zaznamenány obdobně jako v České republice u osob vracějících se z Itálie, která přes moře sousedí s Tuniskem a kde žije více než dvě stě tisíc Tunisánů. Proto se již od počátku epidemie koronaviru v Tunisku rozlišovaly případy, kdy se nakazily osoby, které navštívily oblasti nakažené koronavirem, tedy z počátku zejména Itálii a následně i Francii (*transmission importée*), od případů, kdy se obyvatelé Tuniska nakazili ve své zemi (*transmission locale*). Pro případy, kdy se koronavirem nakazili lidé bez vazby na osoby, které navštívily oblasti s prokazatelným výskytem onemocnění nebo u kterých byla nemoc prokázána, se užívá ve Francii termín *transmission communautaire* „komunitní přenos“, „komunitní šíření“. Obdobně se také v Tunisku rozlišují *cas importés* a *cas locaux*, popřípadě

12 V evropské francouzštině se užívá i synonymum *polymorbidité*.

13 V češtině se kromě výrazu imunizace užívá i hojně diskutovaný a s pejorativními konotacemi spojovaný ekvivalent *promořování*.

14 Toto slovo pochází z latinského *cohors* a původně označovalo římskou vojenskou jednotku čítající přibližně 500 mužů.

15 Ve Francii se užívá mnohem častěji *période d'incubation*, ale vyskytují se i spojení *temps d'incubation* nebo *délai d'incubation*.

16 Ve Francii se neuvžívá *ventilation artificielle*, ale *ventilation mécanique*.

17 Ve Francii se kromě zkratky OMEC užívá mnohdy obdobně jako v češtině anglická zkratka ECMO z *extracorporeal membrane oxygenation*, zatímco v Tunisku jsme na tuto anglickou zkratku nikde nenarazili.

18 Tento termín, který vznikl v rámci francouzštiny, byl poprvé použit v roce 2006 v souvislosti s ptací chřipkou.

autochtones. Tuniským specifíkem je i rozlišování *contamination verticale* u případů, kdy je zdroj nákazy znám, a *contamination horizontale*, kdy se neví, od koho se člověk nakazil, neboť v medicíně se termín *contamination verticale* užívá pro případy přenosu nakažlivé nemoci, jako jsou koronavirus či AIDS, z matky na dítě.

Rozdíl mezi francouzštinou užívanou ve Francii a v Tunisku existuje i v označování roušek a respirátorů. Podstatné jméno *masque* označuje ve francouzštině nejen roušky, ale i respirátory (*masque FFP3*), a pokud je potřeba rozlišit mezi rouškou a respirátorem, tak se pro roušky užívá označení *masque chirurgical* a pro respirátory *masque de protection respiratoire* případně *masque médical*. Termín *respirateur* označuje pouze dýchací přístroje v nemocnicích určené pro pacienty napojené na umělou plicní ventilaci. V Africe se užívá často pro označení roušek a také respirátorů podstatné jméno *bavette* (*bavette FFP2*) označující v evropské francouzštině dětský bryndák. V tuniském tisku se pro označení roušek i respirátorů užívají oba výrazy, tedy jak *masque*, tak i *bavette*. Frekvence výskytu těchto výrazů je však poměrně malá, neboť nošení roušek nebylo v období první vlny koronaviru v Tunisku povinné a odborníci doporučovali nosit roušky až po rozvolnění opatření, neboť v Tunisku byl jednak roušek nedostatek, a mohly by proto chybět pracovníkům ve zdravotnictví, a jednak proto, že odhozené jednorázové roušky by přispívaly k šíření nákazy.

I v tuniském tisku se někdy užívá neologismus *quatorzaine* vytvořený ve Francii hned na počátku pandemie z podstatného jména *quarantaine*, které pochází z italské číslovky *quaranta*, neboť v době moru ve čtrnáctém století mohli lidé vystoupit z lodí na břeh až po uplynutí 40 dnů.¹⁹ Postupem času získalo substantivum *quarantaine* generický význam a označuje období izolace bez ohledu na délku jejího trvání. Výraz *quatorzaine* je pak mnohem konkrétnější, neboť odkazuje na inkubační dobu v délce dvou týdnů, během něhož se onemocnění koronavirem projeví. Nicméně frekvence výskytu tohoto neologismu je v Tunisku není příliš vysoká, neboť tuniská varianta francouzštiny je výrazně konzervativnější než varianta evropská a neologismy se v ní šíří mnohem méně. Obdobně jako v České republice, kde v souvislosti s koronavirem žádný podobný neologismus nevznikl, se i v Tunisku mluví většinou o čtrnáctidenní karanténě (*quarantaine de 14 jours*).

3.2 UŽÍVÁNÍ TERMINOLOGIE DALŠÍCH OBORŮ

Pro slovní zásobu jazyka v období koronaviru je také typické užívání termínů z oblasti matematiky a statistiky. Zde však musíme poznamenat, že počet těchto výrazů v tuniském tisku je mnohem menší než ve Francii nebo i České republice, což může být způsobeno jednak tím, že koronavirus zasáhl v první vlně Tunisko mnohem méně než jiné země, a také tím, že Tunisko je zemí s nižší úrovní vzdělanosti, a proto není možné v médiích uvádět příliš velké množství mnohdy poměrně složitých informací této povahy. V našem korpusu se objevovaly zejména termíny, jejichž základem byla podstatná jména *courbe*, *taux* a *pic*. Jako příklad můžeme uvést *courbe épidémiologique* (*épidémiologique*) „epidemiologická křivka“, *courbe des infections* „křivka nákazy“, *courbe des décès* „křivka úmrtí“, *courbe des guérisons* „křivka uzdravených osob“, *courbe ascen-*

¹⁹ Původně to bylo 30 dnů.

dante „stoupající křivka“, *courbe descendante* „klesající křivka“, *courbe plate (aplatie)* „plochá (zploštěná) křivka“, *taux de mortalité* „úmrtnost“, *taux d'infection (de reproduction, de transmission)* „reprodukční číslo“, *pic de l'épidémie (épidémique)* „vrchol epidemie“, *pic de la propagation du virus* „vrchol šíření viru“, *pic des contaminations* „vrchol počtu nakažených“. Na rozdíl od Francie se v Tunisku obdobně jako v České republice neuzívá běžně pro označení člověka, který je šířitelem nákazy, biologický termín *vecteur*.²⁰ Pouze výjimečně jsme narazili na spojení *vecteur de la maladie* „přenašeč nemoci“, *vecteur de propagation du coronavirus* „přenašeč koronaviru“ a *vecteur silencieux* „tichý přenašeč“. Z dopravní terminologie byly převzaty výrazy *distance de sécurité* „bezpečná vzdálenost“, „rozestupy“, *pont aérien* „letecký most“²¹, *couloir aérien* „vzdušný koridor“ a také *vol de rapatriement* „repatriční let“. Z oblasti jakosti průmyslové výroby byl převzat výraz *traçabilité (traçabilité des produits)* „identifikovatelnost výrobků“, tedy postup umožňující získat veškeré informace o výrobku od jeho výroby až po jeho spotřebování, který se v souvislosti s koronavirem užívá pro trasování, tedy pro vyhledávání kontaktů osob nakažených koronavirem. I toto podstatné jméno se však z důvodu nepřítli častého použití této techniky v Tunisku oproti třeba Francii nebo České republice používá jen výjimečně. Z oblasti krizového managementu pochází spojení *cellule de crise* „krizový štáb“, užívané hojně i ve Francii. Mnohem častěji než v době před pandemií koronaviru se užívá v Tunisku také spojení *régime à séance unique*. Tato složenina označuje nepřetržitou a zkrácenou pětihodinovou pracovní dobu bez polední přestávky platnou v Tunisku většinou v červenci, srpnu a během ramadánu. V roce 2020 byla zavedena již v březnu na počátku pandemie. Z vojenské terminologie byl převzat termín *réserviste* označující dobrovolníky, kteří by byli povoláváni v případě rozšíření epidemie. Toto slovo se hojně užívalo ve Francii, kde se na seznamy dobrovolníků zapsaly desetitisíce lidí, kdežto v Tunisku jsme zaznamenali pouze spojení *réserve sanitaire* označující materiální a lidské zdroje, které by bylo možné využít v případě nekontrolovaného šíření nemoci.²²

Vlivem přechodu na jiný způsob života a práce se stala součástí běžné slovní zásoby řada výrazů z oblasti informatiky a nových komunikačních technologií. Z důvodu menšího rozšíření těchto postupů v Tunisku, způsobených nejen menší mírou vybavenosti těmito nástroji, ale často i konzervatismem, se tyto výrazy objevují v našem korpusu pouze ojediněle. Například na školách se nepřešlo na distanční výuku, ale byly vyhlášeny prázdniny. Distanční výuku odmítalo nejen ministerstvo školství, protože by neodpovídala schváleným vzdělávacím plánům,²³ ale i samotní studenti poukazovali na to, že takováto výuka by nebyla dostatečně kvalitní a získané diplomy by nebyly ekvivalentní.²⁴ V našem korpusu se objevily výrazy *télétravail*, *travail à distance*²⁵,

20 *Vecteur de transmission*.

21 Užívá se zejména v souvislosti s dovozem zdravotnického materiálu z Číny.

22 V Tunisku totiž žádné seznamy dobrovolníků stejně jako v České republice nevznikly.

23 Když některé soukromé školy zahájily distanční výuku, byly za to ministerstvem školství kritizovány a obviňovány z anarchie.

24 Další příčinou bylo pochopitelně nedostatečné technické vybavení a znalosti vyučujících.

25 Tyto termíny jsou přesnější než v Čechách používaný anglicismus *home office*, neboť pracovat na dálku není nutné vždy pouze z místa svého bydliště.

OPEN ACCESS

télétravailleur, téléconsultation, télésanté, télé-médecine, télé-enseignement, webinaire, réunion zoom, cours en ligne (à distance), vidéo conférence a visio(-)conférence. Velmi často se užívá rovněž přídavné jméno *virtuel*, například ve spojení *conclave (concert, cabaret, assistant, monde, sommet, débat, salon, cours, tournoi, safari, forum) virtuel, foire (exposition, invitation, conférence, rencontre, visite, classe, école) virtuelle*.²⁶

Obdobně jako ve Francii je i v Tunisku vyhlášen nouzový stav (*état d'urgence*) v době závažného ohrožení bezpečnosti populace, například z důvodu teroristických útoků. Pro francouzskou populaci je nouzový stav spojen se ztrátou občanských svobod a má pejorativní konotaci. Proto také ve Francii na počátku pandemie nebyl vyhlášen.²⁷ V Tunisku je situace odlišná, neboť v zemi stále platí nouzový stav zavedený po teroristických útocích v roce 2015. Počínaje 18. březnem 2020 vyhlásil tuniský prezident zákaz vycházení (*couvre-feu*) od šesti večer do šesti ráno.²⁸ *Couvre-feu* je složenina ze slovesa *couvrir* a podstatného jména *feu* používaná v tomto významu proto, že v minulosti museli lidé v určitý čas zhasnout světla a jít spát (a tedy již nevycházet ven). Dne 20. března bylo potom v Tunisku obdobně jako ve Francii přijato opatření zvané *confinement*.²⁹ Tento termín se ve Francii dříve používal pro omezení pohybu lidí nebo zvířat s nakažlivou nemocí (*confinement du bétail*) a také pro systémy omezení průniku radioaktivních látek (*barrière de confinement*) v jaderných elektrárnách. Po teroristických útocích se začal termín *confinement* používat pro cvičení ve školách simulující vniknutí teroristů do vzdělávacích zařízení, kdy se žáci mají schovat pod lavice, jsou uzamčeny dveře a nikdo nesmí dělat hluk. Toto podstatné jméno je odvozeno od slovesa *confiner* s významem „hraničit“ (*La France confine à l'Espagne*), „sousedit“ (*Les champs confinent à la rivière*), „omezit v pohybu“ (*confiner au monastère*). Existuje i zvrtné sloveso *se confiner* mající význam „uzavřít se“, „izolovat se“ (*se confiner dans sa maison*). V Tunisku se v této souvislosti užívala zpočátku, když byla opatření plošná, obdobně jako ve Francii spojení typu *confinement (sanitaire) général, confinement (sanitaire) total* a následně, když už nebyla opatření plošná, ale cílená, tak zejména *confinement partiel ciblé*. Tuniský stát však uplatňoval jiný přístup k osobám, které by mohly trpět nemocí *COVID-19*, než Francie. Pokud byla taková osoba (zejména po návratu ze zahraničí) umístěna do státního ubytovacího zařízení (hotely nebo vysokoškolské koleje), používal se termín *confinement sanitaire (obligatoire)*, pokud se musela uchýlit do zdravotnického zařízení, pak se užívaly výrazy *isolement médical, isolement sanitaire (préventif)* či *isolement obligatoire*. Pokud tito lidé zůstávali v místě svého bydliště, tak se užívaly složeniny, jejichž součástí bylo *auto*, jako *auto-isolement (sanitaire, préventif, à domicile)*,³⁰ *auto-confinement*³¹ nebo

26 Kromě toho vzrostla frekvence užívání řady dalších slov, jako například *pénurie* „nedostatek“ (*de masques, de gels hydroalcooliques*).

27 Nicméně od 24. března 2020 vyhlásila francouzská vláda na základě nového zákona poprvé ve francouzské historii zdravotnický nouzový stav (*état d'urgence sanitaire*).

28 V období ramadánu, tedy od 24. dubna do 24. května, pak od osmi večer do šesti ráno.

29 Ve Francii ho prezident Macron vyhlásil již 17. března.

30 Nebo pouze *isolement* či *confinement à domicile*.

31 Někdy psáno bez pomlčky *autoconfinement*.

auto-quarantaine.³² Od podstatného jména *auto-isolement* bylo dokonce vytvořeno sloveso *s'auto-isoler*. Od podstatného jména *confinement* byl ve Francii derivací utvořen výraz *déconfinement* označující to, čemu se v České republice říká uvolňování či rozvolňování opatření, a nahrazující nepříliš často užívané spojení *levée du confinement*.³³ Ostatně ekvivalent českého výrazu rozvolňování, tedy *relâchement*, se objevuje i v tuniském tisku. Velmi často se v Tunisku hovoří obdobně jako u nás například o postupném (*déconfinement progressif* nebo *déconfinement graduel*), částečném (*déconfinement partiel*) či cíleném rozvolňování (*déconfinement ciblé*) nebo o fázích rozvolňování (*phases de déconfinement*). V našem korpusu jsme narazili také na zvrtné sloveso se *déconfiner* (*Le pays est obligé de se déconfiner*).

3.3 VÝPŮJČKY Z JINÝCH JAZYKŮ

Pro příspěvky ve francouzském tisku i pro běžnou komunikaci mezi občany v této zemi je typické poměrně velké množství výpůjček z angličtiny, neboť nemoc *covid-19* zasáhla celý svět, stala se nejdůležitějším tématem komunikace na internetu a sociálních sítích a vlivem společné mimojazykové situace došlo tedy nejen k importu lexikálních jednotek ze zdrojového do cílového jazyka, ale i k importu pojmenované mimojazykové skutečnosti (Sablayrolles, 2017, s. 76). Slovní zásoba byla homogenizována, i když tyto lexikální výpůjčky z angličtiny nezaujaly vždy v různých cílových jazycích (a ani v jejich variantách) stejnou pozici (Hildenbrand — Polická, 2014, s. 100). Výpůjčkami z angličtiny jsou například ve Francii hojně užívané výrazy *cloud rave* označující produkce diskžokejů šířené přes internet jako náhražka za uzavření klubů a diskoték, *clapping* „večerní aplaus z balkonů a oken pro zdravotníky“,³⁴ *super spreader* „superpřenašeč“, *silent spreader* „tichý přenašeč“,³⁵ podstatné *cluster* označující ohnisko nákazy a nemocné, kteří se nakazili nemocí na jednom místě,³⁶ či anglicismus *tracking* užívaný pro určení místa pobytu člověka nakaženého koronavirem na základě jeho mobilního telefonu.³⁷ Naopak v tuniském tisku se anglicismy vyskytují pouze výjimečně, jako příklad můžeme uvést *lockdown* „uzavření“,³⁸ *contact tracing* „vyhledávání kontaktů nemocných“, *test PCR*,³⁹ výrazy *outgoing* a *incoming* užívané pro cesty do zahraničí a ze zahraničí nebo francouzsko-anglická syntagmata *staff médical*

32 V případě *auto-quarantaine* a *auto-isolement* se jedná pravděpodobně o kalky anglických výrazů *self-quarantine* a *self-isolation*.

33 V případě, že by se epidemiologická situace zhoršila a úřady by se musely vrátit k restriktivním opatřením, tak je vysoce pravděpodobné, že by byla francouzská slovní zásoba obohacena o neologismus *reconfinement*.

34 Ekvivalentem je neologismus *médicâliner* vzniklý ze slovesa *câliner* „hýčkat si někoho“.

35 Existuje rovněž kalk *contaminateur silencieux*.

36 Místo tohoto anglicismu doporučují francouzští lingvisté užívat podstatné jméno *foyer*.

37 Užívá se i francouzský ekvivalent *traçage*.

38 Anglický výraz *lockdown* byl poprvé použitý v angličtině v sedmdesátých letech minulého století a primárně popisoval nouzové uzavření věznic při vzpouřách a nepokojích. Nicméně až do doby pandemie koronaviru zůstával víceméně na okraji jazyka.

39 Zkratka z anglického *Polymerase Chain Reaction*.

„pracovníci ve zdravotnictví“, *personnes indoor* „lidé pohybující se uvnitř“ a *personnes outdoor* „lidé pohybující se venku“, *crash économique* „zhroutil ekonomiky“ či *draft* „návrh“, „pracovní verze“. Všechny tyto výrazy se kromě podstatného jména *lockdown* vyskytly v našem korpusu pouze jednou. Anglicismus *cluster* se v našem korpusu objevil jen dvakrát, přičemž bylo vysvětleno, že se jedná o ohnisko nákazy.⁴⁰ V ostatních případech byly použity francouzské ekvivalenty *foyer de contamination* a *foyer épidémique*. Na rozdíl od Francie se v Tunisku také rozšířil mnohem méně termín *distanciation sociale*, který je kalkem z anglického *social distancing* a který označuje omezení kontaktů mezi lidmi pro snížení rizika nákazy koronavirem. V tuniském tisku se v této souvislosti setkáváme spíše s *distanciation physique*⁴¹ užívaným pro označení toho, že se lidé mají vyhýbat z důvodu možné nákazy tělesným kontaktům. Někteří frankofonní lingvisté ostatně kritizují užívání kalku *distanciation sociale* a doporučují užívat spojení *distanciation physique*, které lépe vystihuje danou situaci, neboť *distanciation sociale* může evokovat sociální izolaci nebo dokonce odkazovat na rozdíly mezi společenskými třídami. To je také patrně důvod, proč francouzská vláda začala užívat v období rozvolňování restriktivních opatření místo termínu *distanciation sociale* spojení *distanciation physique*. Menší výskyt anglicismů v tuniském tisku je bezpochyby dán menší mírou znalosti angličtiny mezi Tunisany navzdory tomu, že, jakmile se moci v Tunisku moci ujala islamistická *Ennahdha* (*Hnutí obnovy*), došlo v zemi k rozšíření výuky angličtiny, kterou se Tunisané od školního roku 2019/2020 začínají učit již od čtvrtého ročníku základní školy.⁴² Pronikání angličtiny do země a jejich škol je kromě důvodů existujících v celém světě (turistika, internet) způsobeno i změnou politického režimu v Tunisku. Čelní představitelé vládnoucího hnutí byli nuceni v minulosti odejít z Tuniska do exilu a řada z nich se uchýlila do Velké Británie. Posilování angličtiny je způsobeno i vztahy se zeměmi z oblasti Perského zálivu (Spojené arabské emiráty, Katar), kde má angličtina silné postavení.

V korpusu se nevyskytly prakticky žádné výpůjčky z arabštiny, s výjimkou výrazů z oblasti náboženství a stravovacích zvyklostí, neboť epidemie koronaviru se časově překrývala s obdobím ramadán, který bylo nutné prožívat jinak než obvykle, a v počátcích bylo také třeba řešit návrat tuniských poutníků z Mekky. Tyto výrazy se sice vyskytly v článcích o koronaviru, avšak s pandemií přímo nesouvisí a užívají se běžně ve francouzsky publikovaných periodikách v celém Maghrebu. Jako příklad můžeme uvést substantiva *mufti* „sunitský duchovní vykládající a šířící islámské právo“, *fatwa* „nábožensko-právní stanovisko, které vydává mufti za použití základních pramenů islámského práva“, *Aid el fitr* „svátek končící ramadán“, *tarawih* „večerní modlitba v období ramadán“, *hajj* „pouť do Mekky během dvanáctého měsíce muslimského roku“, *omra* „pouť do Mekky, kterou je možné uskutečnit kdykoliv v průběhu roku, pokud možno ale v období ramadán“.⁴³ Pro obě poutě se také užívají francouzské výrazy *grand (petit) pèlerinage*. Z oblasti gastronomie můžeme zmínit *iftar* „jídlo, které jedí

40 Ve Francii se tento anglicismus rozšířil proto, že ho hojně používali epidemiologové vystupující ve francouzských médiích.

41 Pravděpodobně kalk anglického spojení *physical distancing*.

42 Francouzsky se však učí již od druhé třídy základní školy.

43 Objevuje se i v grafické podobě *oumra* či *umra*.

lidé pravidelně každý den po skončení půstu a jehož základem jsou datle a voda nebo mléko“. Kromě náboženských a gastronomických výrazů jsme narazili pouze na podstatná jména *imada* označující nejmenší tuniskou územně správní jednotku⁴⁴ a *inaach* „oživení“, užívané pro plán na oživení ekonomiky po koronavirové krizi.

3.4 ZKRATKY

Dalším typickým znakem jazyka období koronaviru je běžné užívání zkratk, které se objevovaly dříve jen v odborném jazyce. Jako příklad můžeme uvést *OMS (Organisation mondiale de la Santé)*.⁴⁵ Zpočátku se užíval nezkrácený název této organizace, neboť lidé ji běžně neznali, avšak již od března 2020 se v našem korpusu přešlo na užívání zkrácené podoby. V tuniském tisku se naopak vůbec neobjevuje ve Francii běžně užívaná zkratka *EPI (équipement de protection individuelle)* a používá se výraz *matériel de protection*. Ostatně i v češtině užívají zkratku *PIO* jen odborníci a obecně se mluví o prostředcích individuální ochrany, mnohem častěji však jen o ochranných pomůckách nebo prostředcích.

3.5 SLOŽENINY

V tuniském tisku se také téměř neobjevují neologismy a okazionalismy, jejichž součástí je výraz *corona*, jako jsou například francouzskými médii hojně využívané výrazy typu *corona-crise (coronacrise)*, *corona concert*, *coropandémie (coro-pandémie)*, *corona-panique*. Jedinými výrazy toho druhu, na které jsme narazili, byla podstatná jména *post-coronavirus*, *post-corona*, *post-covid-19 (après-covid-19)*.⁴⁶ Z dalších nových výrazů obsažených v korpusu můžeme zmínit přídatné jméno *post-pandémique* užití ve spojení *période post-pandémique* a podstatná jména *post-confinement* „období po uvolnění opatření“, *anticonfinement* „manifestace proti omezování svobod v období pandemie koronaviru“ a *infodémie*⁴⁷ označující nepravdivé informace šířící se na internetu o pandemii koronaviru.

Z neologismů či okazionalismů vzniklých přímo v Tunisku můžeme uvést *hôpital de circonstance* označující provizorní nemocnici, která vznikla ve sportovní hale, a složeninu *corona-fléau* „koronabič“.⁴⁸

4. ZÁVĚR

V době pandemie koronaviru výrazně vzrostl význam jazykové komunikace, neboť lidé nemohli mnohdy být se svými blízkými ve fyzickém kontaktu a museli sdílet

44 Tedy osadu nebo městskou část.

45 V češtině se obdobně jako v mnoha jiných případech užívá pro označení Světové zdravotnické organizace anglická zkratka *WHO*.

46 Nebo také podstatné jméno *après-crise*.

47 Jedná se o neologismus vytvořený Světovou zdravotnickou organizací.

48 Ve smyslu „pohroma“, „metla“.

diametrálně odlišnou jazykovou skutečností, než na jakou byli zvyklí, přes společný jazyk. Byla uniformizována slovní zásoba a vytvořil se společný jazyk, který se stal nástrojem boje proti společnému nepříteli. Vytvoření společného jazyka spojujícího lidi v boji proti společnému nepříteli je typické pro skupiny osob nacházející se ve výjimečné situaci. Na rozdíl od minulosti se však ve výjimečné situaci neocitly skupiny mluvčích nebo státy, ale celá planeta. Byla posílena skupinová identita projevu jící se v jazyce a zejména ve slovní zásobě stíráním rozdílů mezi odborným jazykem a běžnou mluvou a užíváním stejných lexikálních jednotek prakticky všemi mluvčími. Tyto procesy však neproběhly pouze v rámci jednoho jazyka, ale i ke sjednocení slovní zásoby došlo i mezi geografickými variantami jednotlivých jazyků a obecně mezi všemi jazyky světa, neboť se výrazně snížily rozdíly v popisované mimojazykové skutečnosti. Pandemie koronaviru výrazně akcelerovala přenos informací mající nepopiratelný dopad na mnohé obory lidské činnosti a stejně tak i na vývoj slovní zásoby živých jazyků, ve kterých se objevují nové lexikální jednotky a výpůjčky téměř ve stejný čas (Hildenbrand — Polická, 2014, s. 100). V oblasti lexika se stírají rozdíly mezi odborným jazykem a běžnou mluvou. Vytváří se řada neologismů a součástí slovní zásoby většiny lidí se stávají odborné výrazy pocházející z odborné terminologie lékařství, matematiky, statistiky a dalších vědních oborů a výpůjčky z angličtiny. Výrazy z odborného jazyka, stejně tak jako anglicismy a okazionalismy, se však objevují v Tunisku v médiích mnohem méně než ve Francii, což je dáno konzervatismem tuniské jazykové variety francouzského jazyka, nižší mírou vzdělanosti jejích mluvčích a patrně také skutečností, že Tunisko bylo prvním vlnou pandemie koronaviru zasaženo mnohem méně než evropské země.

LITERATURA

- CLIM, M.-R. (2014): Le néologisme comme phénomène linguistique: vecteur épistémique et d'adaptation culturelle. *Philologica Jassyensia*, 10, 2, s. 117–126.
- HILDENBRAND, Z. — POLICKÁ, A. (2014): Nové výpůjčky a jejich ekvivalenty v češtině, francouzštině, řečtině a polštině. *Časopis pro moderní filologii*, 96, 1, s. 100–110.
- JANOVEC, L. (2013): Neologie. In: M. MARTÍNKOVÁ — O. ULIČNÝ (eds.), *Dynamika českého lexika a lexikologie 4 / Studie k moderní mluvnici češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 105–130.
- KADLEC, J. (2012): *Francouzština v Africe*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Le Petit Robert de la langue française 2021*. Paris: Petit Robert.
- MANOLI, I. (2015): Néologismes lexicaux et néologismes sémantiques, créations néologiques-termes et néologismes stylistiques comme sujet de la lexicographie. *Intertext*, 34, 1–2, s. 162–170.
- MANZANO, F. (2011): Le français en Tunisie, enracinement, forces et fragilités systémiques: rappels historiques, sociolinguistiques et brefs éléments de prospective. *International Journal of the Sociology of Language*, 211, s. 1–23.
- MEJRI, S. (2009): Plurilinguisme et diglossie en Tunisie. *Synergies Tunisie*, 1, s. 53–74.
- MOUSSOUNI-MAMI, S. — BOUZIDI, B. (2019): Néologie et nomination / néologisme et dénomination. *Studii de gramatică contrastivă*, 31, s. 79–88.
- NOVOTNÁ, R. (2013): Jazyková potencialita: studium na bázi hapaxů legomenon. *Korpus — gramatika — axiologie*, 8, s. 47–57.
- RADIMSKÝ, J. (2003): *Italské a vybrané francouzské neologismy z oblasti informatiky a nových médií*

- (1990–1996). České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- SABLAYROLLES, J.-F. (2000): *La néologie en français contemporain. Examen du concept et analyse de productions néologiques récentes*. Paris: Honoré Champion Éditeur.
- SABLAYROLLES, J.-F. (2017): *Les néologismes. Créer des mots français aujourd'hui*. Paris: Éditions Garnier.
- SCURTU, G. (2009): Autour de la notion de „néologisme“. *Analele Universității din Craiova. Seria Științe Filologice. Lingvistică*, 31, 1–2, s. 186–195.
- SOUILAH, E. (2018): L'enseignement du français en Tunisie est-il en décalage avec la demande sociale? *Synergies Tunisie*, 13, s. 27–37.
- STAROBOVÁ, Š. (2010): La création néologique en français contemporain. *Études Romanes de Brno*, 31, 1, s. 169–176.

WEBOVÉ STRÁNKY

- La Presse de Tunisie [www dokument 23. 6. 2020], <http://www.lapress.tn>
- Le Temps [www dokument 23. 6. 2020], <http://www.letemps.com.tn>
- Petit Robert [www dokument 23. 6. 2020], <http://www.lerobert.com>
- Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky [www dokument 23. 6. 2020], <http://www.ujc.cas.cz>

Jaromír Kadlec | Katedra romanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého |
 Křížkovského 511/10, 771 47 Olomouc
 ORCID ID: 0000-0001-5693-3166
jaromir.kadlec@upol.cz